

ВІДГУКИ ПОЕЗІЙ ШЕВЧЕНКА В ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.*

Твори Тараса Шевченка стали відомими серед польської громадськості з 60-х років ХІХ ст. у перекладах Л. Совінського, В. Сирокомлі, А. Гожалчинського, П. Свенціцького та інших польських поетів. Польські шевченкознавці цього часу у наукових дослідженнях висвітлили і низку питань із життя та діяльності українського Кобзаря. Серед них виділяється Гв. Батталія — автор праці «Taras Szewczenko, życie i pisma jego» (Львів, 1865).

У польській літературі другої половини ХІХ ст. заслуговує на увагу ще одне питання, пов'язане з іменем Шевченка, — творче використання його поезій польськими письменниками в оригінальних творах. Якщо переклади поезій Шевченка польською мовою та польське шевченкознавство загалом отримали належну оцінку, то про відгуки Шевченкових поезій у польській літературі є тільки окремі згадки. Саме тому розглянемо зазначене питання у нашій статті.

У другій половині ХІХ ст. до поезій Т. Шевченка з метою їх творчого використання звернулося багато польських поетів і прозаїків: В. Сирокомля, Л. Совінський, П. Свенціцький, С. Грудзінський та ін.

Владислав Сирокомля (Людвіг Кондратович, 1823–1862) — один із перших популяризаторів Тараса Шевченка на польській землі, відомий у польській літературі своїми гавендами і ліричними віршами на теми з життя дрібної шляхти і селянства («Urodzony Jan Dęboróg», «Janko smentarnik», «Pocztuilion» та ін.). В Україні твори В. Сирокомлі поширювали у перекладах М. Старицького. Сирокомля, за словами Франка, «талановитий і дуже продуктивний поет». Зіставляючи його з сучасним йому поетом Вінцентим Полем, український критик заявив: «У Сирокомлі почуття дійсності було живіше, ніж у Поля; його малюнки мають більше крові й нервів; він, хоч малює в рожевім світлі життя дрібної шляхти, але не закриває очей на їх хиби («Bił chłorów pałką, poił gorzałką, miał arendarza, z którym rozważał, czy będą wojny, czy czas spokoju»)). Особливо радо він малює постаті тих шляхтичів, що воювали під Наполеоном, і ніде не доходить до величання шляхетського самодурства, як це робив Поль («Pamiętniki Benedykta Winnickiego»)**». Схвалення заслуговують і твори Сирокомлі, спрямовані на захист селян та звільнення їх із кріпацтва. Сирокомля — поет-демократ. У його поетичній спадщині почесне місце посідають переклади латинських віршів польських поетів ХІV–ХVІІ ст. (К. Яніцького, Я. Кохановського, С. Кльоновича, С. Шимоновича і С. Сарбевського), а також поезій О. Пушкіна, Т. Шевченка, М. Некрасова та І. Нікітіна.

Із Шевченкового «Кобзаря» Сирокомля переклав такі твори: «Перебендя», «Тополя», «Причинна», «Тече вода в синє море», «Вітре буйний, вітре буйний», «Тяжко-важко в світі жити», «Нащо мені чорні брови», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія», «Катерина» і «Наймичка». Порівнюючи переклади цих творів з їх оригіналом, можемо стверджувати, що Сирокомля перекладав за третім виданням «Кобзаря»

* Подаємо за: Пачовський Т. Відгуки поезій Шевченка в польській літературі другої половини ХІХ ст. // Українське літературознавство. — 1970. — № 8. — С. 91–97.

** Франко Іван. Твори в двадцяти томах. — Т. ХVІІІ. К.: Держлітвидав України, 1955. — С. 201.

(1860). Друком переклади Сирокомлі «*Tarasa Szewczenki Kobzarz*» видано вже після його смерті (1863). На підставі цих даних можна твердити, що Сирокомля здійснював переклади збірки з січня 1860 р. до початку березня 1861 р. (про Шевченка згадує в передмові як про живого поета). Із цього випливає, що Сирокомля перший із польських поетів уклав суцільну збірку поезій Шевченка польською мовою, якщо не брати до уваги кількох перекладів Совінського. Є підстави навіть висловити думку, що Сирокомля був знайомий з окремими творами Шевченка ще перед третім виданням «Кобзаря».

До такого висновку веде його вірш «*Lirnik wioskowy*», що певною мірою нагадує Шевченкового «Перебендю». Твір Шевченка був поміщений у першому виданні «Кобзаря» (1840), вірш Сирокомлі датується 1852 роком. В обох творах змальовано образ співця, що служить інтересам народних мас. Щоправда, твір Шевченка більш майстерний і безпосередній, ніж вірш польського поета. Сирокомля ширше змальовує образ народного кобзаря, але у нього немає Шевченкової стислості. Навпаки, його характеризує багатослів'я. Однак ідейний зміст обох творів виявляє багато спільного. Польський літературознавець В. Спасович, зупиняючись на поезії Сирокомлі «*Lirnik wioskowy*», писав, що автор ставив собі за мету бути народним поетом, тому «в багатьох випадках став споріднений із Тарасом Шевченком». Далі дослідник конкретніше виявив те, що споріднює Сирокомлю з Шевченком. «В обох поетів, — писав Спасович, — ця ж простота і свіжість вражень, однакове майже захоплення природою досить убогого краю, цей же реалізм у змалюванні звичайних предметів, взятих переважно з сільського життя»*. Спостереження В. Спасовича досить правильні.

Поезії Т. Шевченка виразніше, ніж В. Сирокомля, творчо використали такі польські письменники другої половини XIX ст., як Л. Совінський, П. Свенціцький і С. Грудзінський. Протягом тривалого часу вони проживали в Україні, де вивчали життя трудового народу, його народну поетичну творчість та твори українських письменників, зокрема Т. Шевченка.

Леонард Совінський (1831–1887), син шляхтича з Поділля і селянки-кріпачки, увійшов в історію польської літератури як поет і драматург. Хоч Совінського вважають епігоном романтики, проте в його письменницькій спадщині чимало цінного. І. Франко високо оцінив Л. Совінського як письменника. Це «гарячий демократ, — писав український критик, — ні, людовець, сказати б по-теперішньому. Він не вагався в своїх віршах не раз висловлювати думки, що вибігали далеко поза обсяг того, що було прийняте і приличне в салонах не тільки шляхти, але ліберальної та поступової буржуазії... Своім різким, мужеським характером, що бажає діла, характеру і сили, що вміє гаряче любити і гаряче ненавидіти, Совінський являється безпосереднім наслідником музи Гощинського»**. Згадуючи про С. Гощинського, І. Франко мав, очевидно, на увазі українську тему в творчості Л. Совінського. Фактично Україна займає у Совінського помітне місце. Висвітленню цієї проблеми Р. Таборський присвятив окрему статтю***, хоч не розглянув у ній усіх питань.

Л. Совінський добре володів українською мовою, вивчив побут нашого народу та його фольклор. Все це давало йому можливість з успіхом перекладати польською

* Spasowicz W. Władysław Syrokomla, Studium literackie. — Lwów: Biblioteka Mrówki. — № 106–107. — С. 7 (без року видання). Тут і далі цитати з польських праць подаємо в перекладі українською мовою.

** Франко Іван. Твори в двадцяти томах. — Т. XVIII. — С. 207.

*** Taborski R. Ukraina w twórczości Leonarda Sowińskiego, slavia orientalis. — Warszawa, 1960 (IX). — № 2. — С. 371–381.

мовою зразки народної творчості, поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» і «Наймичка», ліричні поезії Кобзаря, які не втратили свого значення до сьогодні.

Серед оригінальних творів Л. Совінського на українські теми найбільш цінною є його трагедія «Na Ukrainie», опублікована в 1873 р. у Познані без зазначення автора. Відтворюючи картини польського повстання 1863 р. в Україні, драматург гостро виступив проти шляхетської верхівки, солідаризуючись із тими представниками польської та української інтелігенції, яких турбували важкі умови життя народних мас. Багато симпатій і співчуття виявив автор до селян України. У цих сценах п'єси помітні ремінісценції з творів Шевченка. Так, наприклад, селянка Ганна, яка роздумує над долею своєї дитини (друга сцена прологу) нагадує Ганну з Шевченкової «Наймички». Відгомін Шевченкових творів відчутний і в інших сценах. Г. Вервес справедливо підмітив, що «у гнівних словах селян на адресу поміщиків відчуваємо обурення і ненависть, нав'язні пристрасно-революційною музою Шевченка»*. Крім того, в другій сцені, де Чарниш, Віюк-Залізник, Уляна та інші дійові особи обговорюють долю народних мас у тогочасному суспільстві, Марко з метою з'ясування їх революційних настроїв декламує вірш Шевченка «Нащо мені женитися» в польському перекладі (звичайно, здійсненому Совінським). Ось уривок цього перекладу:

Nie będę — nie — ja cudzych trzód
Zapędział, pilnował...
Nie będę w cudzej chacie ja
Rąk swiekry całował...
A lepiej ja wystąpię wam
W błękitnym żupanie —
Pode mną koń kozaczy tuż —
I w step, otamanie!

Na weselisko braci tłum
— Z około się tłoczy;
Naniesie strzelb i mieczów huk,
I działa wytoczy...
A skoro już na barkach swych
Wniosą mnie w świetlicę;
Zagwarzą wraz tysiące strzelb,
Hukną bukownice**.

Ця поезія, зокрема її ідейність, викликала захоплення у слухачів. Герої п'єси згадували Шевченка добрим словом, назвали віщим поетом-отаманом. На основі творів Шевченка Совінський робив висновки для поляків, вважаючи, що необхідно спільно боротися за кращу долю українського і польського народів. Це засвідчують виступи окремих дійових осіб п'єси.

Твори Шевченка, які добре знав Совінський, допомогли йому відтворити картини з життя українських селян у трагедії «Na Ukrainie», яку польські критики визнали одним із кращих драматичних творів про польське повстання 1863 р.

Серед польських письменників, на творчості яких найширше позначився вплив Шевченкового «Кобзаря», чільне місце займає Павлін Свенціцький, що виступав під псевдонімами Павло Свій, П. Стахурський, Д. Лозовський і Зорян. Його життя і діяльність тісно зв'язані з Україною. П. Свенціцький народився 12 вересня 1841 р. у селі Варшиця Махновського повіту на Київщині в сім'ї дрібного шляхтича. Навчався у Кам'янець-Подільській гімназії, в Київському університеті, брав участь у польському повстанні в 1863 р. Після його поразки поселився у

* Вервес Г.Д. Головні проблеми українсько-польських літературних взаємин XIX ст. — К., 1958. — С. 25.

** Sowiński L. Na Ukrainie. — Poznań, 1873. — С. 49–50. Вперше цей переклад було опубліковано в 1860 р. у газеті «Kurjer Wileński» (№ 63).

Львові, де зразу ж як актор і драматург включився в роботу українського театру та виступав на ниві польського й українського письменства: писав оповідання, повісті, поезії й драматичні твори польською і українською мовами. Крім того, редагував журнали «Sioło» і «Nowiny», викладав українську мову в академічній гімназії. Активну діяльність П. Свенціцького перервала в 1876 р. передчасна смерть. І. Франко позитивно оцінив П. Свенціцького як невтомного поборника польсько-українського культурного єднання, назвав його щирим демократом і поміркованою людиною серед тодішніх поляків*.

Із низки питань, пов'язаних із літературною діяльністю П. Свенціцького, сьогодні ще не повністю досліджених, особливий інтерес викликає його ставлення до Шевченка, зокрема використання ним поезій Кобзаря у власних творах.

Уже як студент Київського університету Свенціцький зацікавився Шевченковим «Кобзарем» і пильно вивчав його. У рецензії на повість Т. Шумського «Na gruzach» (із життя київських студентів того часу) він писав, що «поезії Шевченка будять запал»**. У 1862 р. Свенціцький написав українською мовою драму «Катерина» за однойменною поемою Шевченка (цей драматичний твір опубліковано латинкою у журналі «Sioło» пізніше, в 1866–1867 рр.)***. Під час проживання Свенціцького у Львові (протягом 1866–1868 рр.) у львівських і краківських журналах надруковано такі його переклади творів Шевченка: «Кавказ», «Розрита могила», «Рано-вранці новобранці», «Ой три шляхи широкії», «Чигирине», «Минають дні, минають ночі», «Заповіт», «Єсть на світі доля».

Повертаючись до оригінальних творів П. Свенціцького, для яких зачерпнуто матеріал із Шевченкового «Кобзаря», крім згаданої уже драми «Катерина» слід назвати ще комедію «Міщанка» і нарис «Wspomnienia wugnańca».

Основні етапи сюжету драми «Катерина» порівняно з поемою Шевченка поширені. У зв'язку з цим драматург збільшив кількість дійових осіб. Крім Катерини, її коханого Івана та батьків (Матвія і Марії), виступають ще селяни: Яків, Панько, Варвара, Остап і Пріська. Введення нових осіб, зокрема Якова, оживлює дію. Є в творі Свенціцького і масові сцени, де виступають хлопці, дівчата і солдати. П'єса закінчується смертю Івана, чого немає в Шевченковій поемі. Проте варто згадати, що в окремих сценах драми використано без змін уривки з поеми. Для прикладу наводимо уривок із третьої сцени п'ятої дії у зіставленні з поемою Шевченка:

У Шевченка:

«Кого? Мене взяти?
За що ж, скажи, мій голубе?
Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила —
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?
Мій батечку, мій братіку!
Хоч ти не цурайся!

З цілим світом... Я забуду,
Що колись кохалась,
Що од тебе сина мала,
Покриткою стала...
Покриткою... який сором!
І за що я гину!
Покинь мене, забудь мене,
Та не кидай сина.
Не покинеш?... Серце моє,

* Франко Іван. Твори в двадцяти томах. — Т. XVI. — С. 98–99.

** «Sioło», 1866, з. II, стор. 159.

*** «Sioło», 1866, з. III, стор. 73–106; з. IV, стор. 93–126.

Наймичкою тобі стану...
З другою кохайся...

Не втікай од мене...
Я винесу тобі сина»*.

У Свенціцького:

«Кого? Мене взяти? За що ж, скажи, мій голубе? Кому хоч віддати свою Катрю, що до тебе в садочок ходила — свою Катрю, що для тебе сина породила? Мій татечку! Мій батіку! Хоч ти не цурайся. Наймичкою тобі стану... З другою кохайся... З цілим світом. Я забуду, що колись кохалась — що од тебе сина мала — покриткою стала... Покриткою — який сором! І за що я гину? Покинь мене, та не кидай сина! Не тікай від мене — я принесу сина»**.

Однак поряд із кількома такими запозиченнями у п'єсі Свенціцького є багато оригінального. Свенціцький, який з успіхом працював на сцені Львівського українського театру, мав усі дані, щоб на основі Шевченківської поеми створити драматичний твір, і це йому вдалося.

П'єса П. Свенціцького «Міщанка», написана українською мовою, була опублікована також у журналі «Sioło» 1856 року (з. I, с. 89–126 і з. II, с. 91–118) під псевдонімом Данило Лозовський. Цей псевдонім Свенціцький використовував і як актор українського театру. «Міщанку» названо комедією. Фактично її сюжет розгортається в комедійному плані. Герой твору Володимир, небіж землевласника під Києвом, пристрасний народолюбець, ні в якому разі не бажає одружуватись із міською дівчиною. Тоді вдова Хорошевська, яка давно вже запланувала видати за нього свою доньку Ярославу, йде на хитрощі. Вона доручає доньці переодягтися сільською дівчиною і взяти ім'я Галя. Володимир, зустрівшись із Галею, захоплюється нею, її поведінкою, народними піснями і поезіями Шевченка, що їх вона співає та декламує, і пропонує їй одружитися. Хоч герой згодом переконується, що його суджена міщанського роду, проте вона відрізняється від інших міщанок, любить народ, знає його культуру, захоплюється Шевченком. Саме таку дружину хотів мати Володимир.

Головні герої твору (Володимир і Ярослава) викликають симпатію у глядача своїм народолюбством та повагою до Шевченка. Варто зауважити, що у творі згадується про Шевченка і в першій дії. Серед книг, які лежать на столі в кімнаті Хорошевської, є і Шевченків «Кобзар». Ярослава читає Володимир уривок із поеми «Катерина» від слів «Єсть на світі доля» до «По волі гуляти». Немає сумніву, що в п'єсі відображені симпатії Свенціцького до українського народу, до його поетичної творчості та до Шевченкового «Кобзаря». Таким чином, бачимо у змісті комедії «Міщанка» чимало власних поглядів і переконань автора. Те саме можна сказати, навіть ще більшою мірою, про його прозовий твір, написаний польською мовою, — «Wspomnienia wygnańca».

У нарисі «Wspomnienia wygnańca», опублікованому в журналі «Strzecha» 1868 р. (с. 417–422), Свенціцький щиро і безпосередньо розповідає, як мандрував Україною «з клучком на плечах... від села до села», де збирав народні пісні й казки, вивчав пам'ятки минулого та поширював серед селян поезію Шевченка. «Магічної сили слово віщого поета України, — пише автор нарису. — Скільки разів, читаючи селянам його твори, я бачив сльози в очах дітей і старців... Галя плакала зі зворушення, слухаючи вірші поета, старий Артем мовчав поважно, а коли я скінчив, стискав мене сердечно, дякуючи за радість, яку я йому приніс»***. Із захопленням описав Свенціцький вечір в

* Шевченко Т. Твори. — Ч. I. — К., 1939. — С. 43–44.

** «Sioło», 1867, з. IV, с. 123.

*** «Strzecha», 1863, з. 13, стор. 419.

Україні, зазначаючи, що один із них «чудово відтворив геніальний Шевченко». Далі наведено Шевченків вірш «Садок вишневий коло хати» в оригіналі, у примітках подано його переклад польською мовою. Подаємо початок цього перекладу:

Wkoło chaty sad wiśniowy,
 Chrząszcze brzęczą nad wiśniami,
 Z pola wraca pług do domu,
 Dziewki idą ze śpiewami.
 Matka czeka cór z wieczerzą,
 Wieczerają koło chaty,
 Gwiazdy wschodzą na błękanie*.

Нарис «Wspomnienia wygnania» свідчить про ту велику любов, яку виявляв Свенціцький до Шевченка, до поширення його поезій серед народних мас та їх майстерного використання у власних творах.

Станіслав Грудзінський (1851–1884), польський письменник другої половини XIX ст., звертався до Шевченка як поет і прозаїк. Із початку 70-х років походять його переклади ліричної поезії «Думи мої, думи мої» та балади «Тополя», які містяться в збірці «Poezje», виданій 1873 р. (сс. 53–63 і 97–104). Можна сміливо сказати, що С. Грудзінський знав більше творів українського поета. І. Франко, характеризуючи збірки С. Грудзінського «Marzenia i piosenki» (1872) та «Urwane akordy» (1874), заявив, що «йому дуже гарно вдавалося потрапити в тон української народної пісні й Шевченка»**.

Для ілюстрації наводимо поезію «Piesn moja — dumko moja».

Pieśń moja — dumko moja, marzeń moich dziecię!
 Czemuż ci tak tęskno, ciasno na tym bożym świecie?
 Za czym gonisz, czego szukasz, wpośród tego świata,
 Czemu rwiesz się za tym orłem, co pod niebem lata?

Z jasných niebios tyś stracona, tyś niedoli dziecię,
 Dlatego ci tak tu smutno na tym bożym świecie,
 Tutaj cierni więzów tyle, tyle wszędzie sieci, —
 Wolne ptaszę — dumka moja w te więzy nie wleci.

Zwrotka bożej świętej pieśni — ona dźwięczy wszędzie,
 Ona pieśnią odrodzenia i miłości będzie,
 Może kiedyś braci ludzi dźwięk pieśni poruszy,
 Zdrój pociechy w serce wieje, gorzkie łyży osuszy.

A gdy oczy załzawione podniesie do nieba, —
 Wtedy — dość już śpiewakowi, więcej mu nie trzeba***.

* «Strzecha», 1863, з. 13, стор. 418.

** Франко Іван. Твори в двадцяти томах. — Т. XVIII. — С. 208.

*** Франко Іван. Твори в двадцяти томах. — Т. XVIII. — С. 208.

У цитованому вірші незаперечний відгомін Шевченкової поезії «Думи мої, думи мої». Таких прикладів можна навести більше.

Із поезій Т. Шевченка С. Грудзінський черпав матеріал і як прозаїк. Із його прозових творів заслуговує на увагу збірка «Powieści ukraińskie» (1879), в якій змальовано картини з життя українських селян. Із метою реалістичного відтворення дійсності письменник часто вплітав у розповідь народні пісні. Серед них і пісня на слова Шевченка «Нащо мені чорні брови». Саме в оповіданні «Zakłete jezioro» дівчина Галя, розповідаючи про важкі умови сирітського життя, співає українською мовою цю пісню. У примітках подано переклад польською мовою. Цитуємо уривок перекладу:

Oczy płaczą — brewki czarne
Płowieją na wietrze...
Serce więdnie, jak zbożała

Ptaszyna w niewoli.
Na cóż mi ta krasa cała,
Kiedy niema doli*.

Пісня Шевченка допомогла польському письменникові відобразити важке життя Галі. Шкода, що збірка його «Powieści ukraińskie», яку ще в 1891 р. перекладено чеською мовою, не дочекалася українського перекладу.

Творче використання Шевченкових поезій В. Сирокомлею, Д. Совінським, П. Свенціцьким і С. Грудзінським позитивно позначилося на їх творах. Немає сумніву, що під впливом Шевченка польські письменники реалістично підійшли до відображення картин із життя українського народу. Чимало матеріалу вони черпали з українського фольклору. Варто зазначити, що П. Свенціцький окремі свої твори написав українською мовою. Таким чином, у другій половині XIX ст. настав новий етап «української школи» в польській літературі, виникнення якого значною мірою зумовив Тарас Шевченко.

* Grudziński St. Powieści ukraińskie. — T. I. — Warszawa, 1879. — S. 170.